

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

That I lost my center
                   fighting the world.
 The dreams clash
                   and are shattered –
 and that I tried to make a paradise
                   terrestre.
                   [---]
 I have tried to write Paradise
                   [---]
 Let the Gods forgive what I
                   have made
 Let those I love try to forgive
                   what I have made.

Pär Hellström

Children's Literature. Vol. 9. Ed. Francelia Butler, Samuel Pickering, Milla Riggio, Barbara Rosen. Yale University Press. New Haven and London 1981.

Nionde volymen av den numera väl inarbetade årsboken *Children's Literature* är av speciellt intresse för svenska läsare. Den innehåller mycket internationellt, man frestas att säga exotiskt, material. Modern kinesisk barnlitteratur, japanska folksagor, en essä om den nigerianska författaren Chinua Achebe. Och ett utdrag ur Jersilds *Barnens ö* kallat *Reine Never Went to Camp*. I utgivarförordet betecknas den felaktigt som »a Swedish novel for and about children». Översättaren är däremot medveten om att det inte är fråga om en barnbok, när hon presenterar denna pessimistiska bild av vad hon kallar det avhumaniserade svenska samhället.

Ann Charters har haft hjälp av sin tolvåriga dotter, när hon tolkat den svenska slangen – dottern har gått i svensk skola. Detta till trots är översättningen betydligt tamare än originalet. Språket är mera städat. De har inte förstätt eller inte vågat sig på Jersilds kraftfulla återgivande av ett modernt barns språkbruk.

I *Barnens ö* tydliggör författaren sociala missförhållanden genom att göra ett klipskt och klarsynt barn till iakttagare och språkrör. Ett liknande perspektiv har Ronald Berman återfunnit i *Jane Eyre* och *David Copperfield*. Hans uppsats, *The Innocent Observer*, driver tesen att Brontë och Dickens funnit det verkningsfullt att låta barn vara samhällsobservatörer. Det är en inträngande och trovärdig analys; ändå efterlämnar den en känsla av otilfredsställelse. Borde inte en årsbok kallad *Children's Literature* ha byggt ut detta tema i riktning mot barnlitteraturen? Nu nämns inte ens, att dagens barnbok ofta följer just ett sådant mönster.

Volymen handlar nämligen om mycket annat än barnlitteratur. Den behandlar muntlig tradition och barns egna spontana berättelser – t. o. m. tvååringar är avlyssnade. Den tar upp pedagogiska frågor och barnpsykologi. En stor del av årsboken ägnas åt moderna media som film och television och återkommer till den ständigt aktuella frågeställningen: tar barn skada av att se för mycket på TV? Jerome och Dorothy Singer konstaterar, inte oväntat, att läsning är den bästa stimulansen för barns fantasiliv. Men de fördömer inte TV-program i princip. De menar att dessa kan förbättras, så att de ger direkt och stimulerande kommunikation med mindre barn.

Traditionella litteraturvetenskapliga analyser av barnlitteratur är däremot tunnsådda i årsboken. Bevis på att de existerar finner man dock i den väl tilltagna recensionsavdelningen, en god vägledning för den som vill följa med de senaste årens angloamerikanska facklitteratur. Den släpar dock efter såpass mycket, att åtskilliga böcker redan länge har funnits tillgängliga i Sverige bl. a. på Svenska barnboksintitutet. Att fantastiska berättelser och kvinnolitteratur är högmodernt avspeglas också här. *Recent Alcott Criticism* refererar t. ex. till elva Alcottstudier alltifrån Martha Saxtons biografi till Madeleine Sterns upptäckt av Alcotts skräckromantiska thrillers. Anmälnaren Ruth MacDonald är ändå inte nöjd. Hon efterlyser en mera insiktsfull och sensibel läsning av själva barnböckerna. Redan i den föreliggande volymen har hon blivit bönhörd. Anne Hollanders *Reflections on Little Women* är en lysande analys av en flickbok som tidsspegel.

Ying Toijer-Nilsson

Magnus von Platen: *Innanläsning. Tolkningar av nordiska texter*. Rabén & Sjögren. Kristianstad 1980.

Magnus von Platen har haft den trevliga vanan att med jämna mellanrum publicera diktanalyser i tidskrifter och antologier av lyriktolkningar. Till sin 60-årsdag har han beretts tillfälle att samla ett urval av dem, vilket är glädjande, eftersom de flesta av analyserna med tiden blivit relativt svåröverkomliga. Den äldsta av de fjorton studierna är från 1959, men över hälften har tillkommit under de senaste åren, och åtskilliga avsnitt utges också här för första gången. Texter från 1800-talet kommenteras i sju analyser, vilka sträcker sig från Anna Maria Lenngrens epigrammatiska »Reflexion» till en av Heidenstams noveller i »Karolinerna». Den centrala gestalten är Runeberg, som ägnas inte mindre än tre kapitel. 1900-talslyriken får utrymme i analyser av miniatyrpoem som Selanders »Euwe – Lasker Zürich 1934», Martinsons »Ute på havet», Edfelts »Vestrogothica», Lagercrantz' »Agnes Charlotta» och Göran Palms »Havet». von Platen är nämligen övertygad om att poesins magi »framträder särskilt effektivt i kortdiktens kondenserade form», och han stöder sin uppfattning med en hänvisning till Croce (s. 121). Tanken har ju formulerats i betydligt mer tillspetsad och slagkraftig form av Poe i »The Philosophy of Composition». – Den enda moderna dikt av längre format som tas upp är Klaus Rifbjergs »Engang». Volymen inleds och avslutas med två texter av något avvikande karaktär: ett analyserande referat av den isländska släktsagan om Hrafnkel Freysgode, samt en föreläsning betitlad »Metoder för dikttolkning». Med undantag för två kapitel rör sig således alla kommentarer över svenskt eller finlands-svenskt material. Undertitelnns uppgift att publikationen tar upp »nordiska texter» ter sig därför något missvisande, i synnerhet som norsk diktning helt lyser med sin frånvaro.

I en efterskrift meddelar von Platen sina farhågor att hans bok »skulle bli ojämn och oenhetlig» (s. 193), och visst märks det att analyserna kommit till i skilda sammanhang och riktats till läsekretsar av olikartad beskaffenhet. I ett fall – Runebergs »Grafven i Perrho» – bifogas hela den vetenskapliga notapparaten, i andra sker hänvis-

ningar mera förstrött inne i den löpande texten, och ibland, som t. ex. för Lenngridiktens vidkommande, ger kommentaren närmast intryck av ett spirituellt kåseri, elegant men tunt.

Med den välvalda titeln på samlingen har von Platen understrukit ett av de allra besvärligaste problemen vid analys av och diskussion kring lyrik, förmågan att läsa rätt innantill. Svårigheterna ökar av att de flesta självklart menar sig äga denna kunskap, trots att den är »svår och föga spridd», som författaren så riktigt anmärker. Han refererar i sammanhanget till Goethe, som avseende denna färdighet konstaterade att han »habe achtzig Jahre dazu gebraucht und kann noch jetzt nicht sagen, dass ich am Ziel wäre» (s. 159). Orden citeras i metodföreläsningen, den kvantitativt sett mest omfattande studien. De råd von Platen ger ligger oftast på en väl elementär nivå, och tycks i övrigt mest lämpade för studiet av äldre texter. Vikten av filologiska och kulturhistoriska undersökningar betonas därför särskilt starkt. Rekommendationerna låter ibland väl förnumstiga: »Den som inte vet vad polysyndes är, har små utsikter att upptäcka denna stilfigur när den möter» (s. 167). Det hade också varit till fördel för framställningen om en del i och för sig högintressanta men i sammanhanget mer perifera problem lämnats därhän. Att ta upp en så komplicerad fråga som kännetecknet på kvalitet i dikten, för att avfärda den med några intetsägande citat om »andlig energi» och »intensitet», förefaller mindre genomtänkt (s. 164 f.).

Metoddiskussionen inleds med en kortfattad beskrivning av litteraturvetenskapens historia som en pendelrörelse mellan skeden då texten stått i centrum för intresset (Gustaf Ljunggrens Bellmananalyser från 1860-talet, Ruben G:son Bergs och Nils Svanbergs – Gunnar Tideströms insatser vid sekelskiftet respektive 1930- och 40-talen), och epoker då studiet dominerats av olika genetiska inriktningar av komparativ, psykologiserande eller annan natur (Schüeck, Lamm, Blanck, Böök, Landquist). I förbifarten får 1970-talets marxistiska trend och tysk receptionsforskning några välförtjänta barska omdömen (s. 156 ff.).

Ett av de råd von Platen ger sina förmodligen mycket unga och oefarna åhörare är att de bör undvika »överdrifter i den kommenterande riktningen; kommentar är inte analys», och utomlitterära upplysningar bör stanna vid »nödvändighetens minimum» (s. 172). Går man till författarens egna analyser blir intrycket att han ibland inte lyssnat till sitt eget kloka råd. Två av de tre Runebergtolkningarna har en svår slagsida åt informationer om förhållanden utanför dikterna. I polemik mot tidigare forskning kring »Grafven i Perrho», som koncentrerat analysen till diktens senare hälft, betraktar von Platen dess två avdelningar som likvärdiga. Vad som exemplifieras inom det första avsnittets lantmannaskildring, tillämpas även i det följande krigspartiet. (Att slutraderna i avdelningarna »uppenbart» är parallella – s. 65 – har jag dock svårt att se.) Den slutsats von Platen drar av sin analys är att Runebergs poem bör läsas symboliskt – allegoriskt: den hårde gubben Hane representerar det karga Finland, som inte har mycket mer än umbäranden att ge i arv till skaran av söner (s. 66 ff.). Denna synpunkt, liksom den av von Platen elegant frilagda propagandan för en samverkan över klassgränserna i nödens stund (s. 70 f.), skymms dock undan av en lång rad uppgifter om Runebergs personliga

förhållanden vid tiden för diktens tillkomst, komparationer med andra av författarens texter, samt upplysningar om den sociala och ekonomiska situationen på den finska landsbygden under 1820-talet. De olika infallsvinklarna blandas obesvärat, men också nyckfullt och osystematiskt, vilket knappast varit till fördel för kommentaren. Den briljanta utläggningen av Lagercrantz' minnesdikt erbjuder en kontrast, eftersom von Platen här avvinner varje metod allt den har att ge innan han går över till att anlägga synpunkter hämtade från ett annat fält på texten. I diskussionen av Runebergs »Trosskusken» behandlar sex av de sju sidorna utomtextuella förhållanden, och när sängen till sist dyker upp blir det litet av en antiklimax (s. 91 ff.). Förklaringen till den egenartade dispositionen torde vara att von Platen vill visa att även den mest objektive diktare skapar med element av djupt personlig innebörd, ett förhållande som få numera betvivlar.

Stil-, språk- och rytmforskning är liksom fonetik hjälptvetenskaper för litteraturtolkaren (s. 167), och von Platen utnyttjar dem flitigt i sina läsningar. Frågan om olika vertypers, rytmers och fonems uttrycksvärde är emellertid så komplicerad och föga utforskad att man sannolikt kommer att få mycket svårt att nå fram till någon samstämmighet i åsikter. von Platens iakttagelser på detta fält tycks inte heller invändningsfria (t. ex. ekoeffekten hos Heidenstams »talande»—»underlig», s. 111).

Det finns mycket att vara tacksam för i von Platens samling, med dess formuleringsglädje och ofta lika träffande som överraskande karakteristiker. Med nöje återknyter man bekantskapen med analysen av Almqvists »Häxan i Konung Karls tid», där författaren lyckats med det hart när omöjliga att ge gripbar och påtaglig form åt en text ur den svårfångade och undanglidande Songesamlingen. Till höjdpunkterna bland de nyare numren vill man gärna räkna kommentaren till Franzéns påskpsalm »Hvad ljus öfver griften!», med den lätt blasfemiska rubriken »Reportaget om uppståndelsen». von Platen fäster uppmärksamheten på den nonchalans litteraturvetarna i stort visat gentemot den andliga sången, och diskuterar intressanta frågor som prioritetsförhållandet mellan texten och melodin (s. 40 f.). Han aktar heller inte för rovt att döma ut poemets avslutande femte strof som helt misslyckad (s. 45 f.). Överhuvud taget delar han gärna ut ros och ris i sina analyser, och hans omdömen präglas i regel av insikt och balans. Kritiken av Heidenstams novell »Vid rådsbordet» har jag dock svårt att instämma i. Arvid Horns »helomvändning» inför Karl XII – gestalten kallas »ett skönhetsfel i berättelsen» (s. 107), och hade nog varit så om den ägt rum. Efter upprepade genomläsningar av prosastycket har jag emellertid fortfarande svårt att se vari denna helomvändning består. Horn är redan från början ambivalent i sin inställning till majestätet, och Heidenstam ger ingen antydan om huruvida motvillig beundran eller misstro överväger.

I metodföreläsningens avslutning tangerar von Platen frågan om analysens eventuella objektiva giltighet. Han noterar att uttolkaren är på jakt efter »författardikten», och har till syfte att avlägsna allt »subjektivt och anakronistiskt ur sin tydning av texten». Ambitionen ter sig dock heroisk mot bakgrund av att »diktanalys liksom allt annat sysslande med estetiska materier nödvändigtvis måste laborera med breda marginaler för det subjektiva» (s. 185). Här talar en uppgivenhet och tvekan som kanske inte är

helt berättigad. Det subjektiva uppträder med nödvändighet där det mänskliga finns, men vad subjektiviteten beräfrar existerar det enligt min mening ingen artskillnad mellan diktanalytikerns arbete med texten, naturvetarens försök att tolka den kemiska eller fysikaliska reaktionen och medicinarens strävan att ställa en korrekt diagnos. von Platens egna analyser visar för övrigt utmärkt hur den önskade subjektiva faktorn kan bemästras.

Pär Hellström

Hill skaldar. Carl Fredrik Hill i dikter och bilder valda och kommenterade av Nils Lindhagen. Forum 1980.

Erik Lindegrens Porträtt-Elegi 1877 (i Vinteroffer) utgår från Carl Fredrik Hills målning Kyrkogården, målad senhösten 1877, strax före Hills definitiva sammanbrott. Om den svartklädde mannen framför graven med det kransprydda korset heter det i dikten: »Mönstergillt monsterklädd står han där läsande sin gravsten [...] vänd mot en ofödd framtid, mot minnen utan förflutet [...]». Mycket talar för att diktaren med sin intuition här närmat sig vad Hill själv kan ha menat med sin bild, framhåller Nils Lindhagen i sin stora och informationsrika bok Carl Fredrik Hill. Sjukdomsårens konst (1976). Carola Hermelin har i sin avhandling Vinteroffer och Sisyfos (1976) klargjort att Lindegren hade inhämtat åtskillig kunskap om Hill och studerat dennes sjukdomskonst i original. Parallellt med Hermelin gjorde f. ö. Ingegerd Blomstrand i Lyriskt museum (1974) samma iakttagelser. »Överhuvud är det mot bakgrund av surrealismens konstdoktrin som man får se Lindegrens intresse för Hill», betonar Hermelin. Erik Blomberg talar i sin bok Carl Fredrik Hill. Hans friska och sjuka konst (1949) om hur Jung »betraktar de själssjukas skapelser som fyllda av arkaiska reminiscenser från släktets barndom, det 'kollektivt omedvetna'». »Hills konst stöder verkligen en sådan uppfattning», hävdar Blomberg och Lindegren tyckte tydligen likadant.

Gunnar Ekelöf var väl i och med Fossil inskrift (i Dedikation) den förste svenske författare som lät sig inspireras av Hills sjukdomskonst. Till hela sin typ är Fossil inskrift en surrealistisk dikt, framhöll Gunnar Tideström i Lyrisk tidspegel. »Men den är ytterst egenartad så till vida, att den surrealistiska tekniken är realistiskt motiverad, i det att ju dikten samtidigt avser att återge något faktiskt, den sjuke Hills föreställningsvärld. Den kan alltså som annan verklighetsskildring bedömas efter den trohet med vilken den skildrar sitt ämne, men sin konstnärliga verkan vill den naturligtvis uppnå oberoende av vad läsaren till äventyrs vet om Hill.» Vad Tideström här säger kan också tillämpas på Lindegrens Porträtt-elegi 1877. Ingegerd Blomstrand citerar i Lyriskt museum ett brev från Karin Lindegren om diktens tillkomst, i vilket det heter: »Men omvärlden verkar sedd med Hills ögon: en visionär åter-skapar en annan visionärs syner genom att själv göra sig till ett 'valv', där den andres bilder och de egna fritt får passera och förenas.» (Karin Lindegren förklarar vidare att dikten tillkommit »plötsligt, i ett svep, utan föregående skisser», men Hermelin kan visa på bevarade utkast till dikten.) Gunnar Ekelöf har själv framhållit att uppskattningen av Hills och Josephsons »vansinnesmålningar» till stor del har varit avhängig av surrealismens omvärdering

av konstnären och de konstnärliga uttrycken. »Och är inte de schizofrena ett slags atavistiska återfall?» frågar sig Ekelöf i en uppsats i Konstrevy 1950, Intryck från Lascaux. »Även Hill torde ha tillmätt sina bilder en viss magisk, dels avväjande, dels önsketillfredställande innebörd.»

Gunnar Ekelöf har också litet avståndstagande kunnat tala om hur han och några vänner »på den tiden» svärnade ganska mycket för det geniala vansinnet i konsten, för Hill, Josephson och deras likar bland författarna. Nu var ju Ernst Josephson också författare; och att Hill skalldade kom i dagen i och med att det efter hans syster och vårderska Hedda Hills död 1931 i hennes gömmor påträffades en tjock handskrivna lunta, insvept i en smutsig linneduk. Manuskriptet, i den Hillska släktens ägo, har på Lindhagens initiativ på sistone deponerats i Lunds universitetsbibliotek. Kapitel 13 i Nils Lindhagens bok Hill och sjukdomsårens konst ger en rätt utförlig presentation av Hill i hans nya roll som författare och av manuskriptet i fråga; det bär titeln Dikter och författarskap på några språk. Hill säger själv:

Konungen sin pensel kastat
Och från konstens drottarsal
In i diktens tempel hastat,
Funnit nya ideal.

Ernst Josephsons diktning tilldrar sig intresse inte minst som fortlöpande kommentar till dennes måleri. På samma sätt menar Lindhagen att det Hillska versmanuskriptet hjälper oss »att bekräfta, förfina eller korrigera de slutsatser som studiet av teckningarna ger». Nödtvungen kastade Hill penseln och i hans konstutövning blev färgkritan från början till slutet av sjukdomsperioden det dominerande materialet. Underrubriken till Nils Lindhagens nya bok *Hill skaldar* anger att det är både dikter och bilder som här återges. »Som ett berikande ackompanjemang har mot texterna ställts valda teckningar, med några få undantag hittills opublicerade. Dessa bilder kan knappast i något fall uppfattas som illustrationer till det skrivna, men de är ju samma andas barn och kan därför sägas ge den mest auktoritativa och oförvanskade kompletteringen.» Det kolossala antal teckningar som finns bevarade från sjukdomsperioden utgör enligt Lindhagen endast en bråkdel av vad som verkligen producerades.

Hilfforskaren Adolf Anderberg har fört publicerat den dikt som Lindhagen låter inleda dikturvalet. Den är från Paristiden och när det i dikten talas om »en öken rikt befolkad» har Erik Blomberg sett detta som ett expressivt uttryckt för Hills känsla av övergivenhet mitt i världsstaden, i kamp mot det ondas röster. Dikten som tydligen berättar om hallucinatoriska upplevelser – »Där ropte mången röst, ej ännu tolkad» – kan påminna något om Frödings skildringar i diktform av sjukdomsupplevelser av liknande slag; stroforna är väl sammanhållna och verkningsfulla och vittnar om att Hill inte var någon direkt nybörjare på det poetiska fältet. Rimflätningen är säkert genomförd. Sedermera, i den sinnessjuka konstnärens versmanuskript, skulle emellertid som Lindhagen konstaterar en mycket stor del av den Hillska poesin malas sönder »i det hejdlösa rimtvångets kvarn.»

Ett litet urval ur det av Hilfforskningen givetvis ofta åberopade versmanuskriptet har tidigare publicerats i FIB:s lyrikklubbs lilla serie 1975 av Percival och Bengt